

UDK 327:911.3(234.9)(479.24)
Biblid 0543-3657, 73 (2022)
Год. LXXIII, бр. 1184, стр. 171–204
Прегледни научни рад
Примљен: 21. 12. 2021.
Прихваћен: 17. 3. 2022.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1184.7
CC BY-SA 4.0

Мира ШОРОВИЋ¹

Зоран ДАБЕТИЋ²

Историјске детерминанте Закавказја: студија случаја Азербејџана

САЖЕТАК

У чланку се кроз историјску перспективу сагледава и анализира постхладноратовски свијет у региону Закавказја на примјеру Азербејџана. Изузетан економски и геостратешки значај овог региона, узроковао је да се интереси великих сила на овом подручју током вјекова сукобљавају. Ипак, у овом чланку посебан фокус је стављен на политичке активности и дјеловање Азербејџана, као мале нације међу великим силама, у распону од два вијека. На простору Закавказја, услед бројних етничких нетрпељивости, које сежу уназад пар деценија, праћене ратним дешавањима и константном несигурношћу, укључени су и глобални и регионални актери јер постоји оправдан страх да ће сигурност и крхки мир бити урушени, што ће се негативно одразити на цјелокупну међународну заједницу. У том контексту, у овом раду биће ријечи и о појединачним односима Азербејџана са сусједима, као и са великим силама у међународном свјетском поретку.

Кључне ријечи: Закавказје, Азербејџан, Нагорно Карабах, геополитика, етнички сукоби.

¹ Докторандкиња на Хуманистичким студијама, Универзитет Доња Горица, Подгорица, Црна Гора, e-mail: mira.sorovic@udg.edu.me.

² Докторанд на Хуманистичким студијама, Универзитет Доња Горица, Подгорица, Црна Гора.

Уводне напомене

Јужни Кавказ или Закавказје представља географско подручје које обухвата територију некадашњег Совјетског Савеза. Прецизније речено, овај регион се простира јужно од планинског вијенца Кавказ, закључно са Анадолијом и Ираном, па све до Каспијског мора на истоку и Црног мора на западу.³ Дакле, у састав овог региона са бурном историјском позадином улазе: Азербејџан, Јерменија и Грузија, као независне и међународно признате државе, али и три *de facto* државе:⁴ Нагорно Карабах, Абхазија и Јужна Осетија. Ово подручје не посједује значајан привредни развој, а Азербејџан је богат природним ресурсима (нафта и гас) који имају међународни значај. Закавказје има и изузетан геостратешки положај јер се налази на прелазу између Источне Европе и Велике централне Азије, односно представља предворје области која обилује нафтом и природним гасом. Сходно наведеној чињеници, овај постсовјетски простор изњедрио је незанемарљив број конфликтних (територијалних, међуетничких и међурелигијских) сукоба, праћених константном нетрпељивошћу и ратним дешавањима, што је кулминирало етничким чишћењем и погромом над цивилним становништвом, али и створило бројна неријешена питања поводом спорних територија, тзв. *de facto* држава.

Током вјекова, на овом подручју су се преламали и сукобљавали интереси великих сила, од Римске империје и Староперсијског царства (држава Ахменида), до Византије и Новоперсијског царства (држава Сасанида), затим Селџука и Арабљанског калифата. На крају се укључује Персија и Турска (држава Сафавида), а од XVIII вијека и Руско царство. У борби за превласт у овом региону, видљив је и утицај Велике Британије, али и њемачки утицај. Данас је у региону Закавказја

³ Рајко Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности*, магистарски рад, Факултет политичких наука Универзитета Црне Горе, Подгорица, 2017, стр. 8.

⁴ Према дефиницији међународног права, држава се дефинише као ентитет који да би постојао у правним оквирима међународне заједнице, неопходно је да посједује три конститутивна елемента: утврђену територију, становништво и суверену власт. Међутим, да би ове „државе” биле државе наведени елементи нису довољни, јер оне морају бити признате од стране других држава и постати чланице Организације Уједињених нација. (За више информација погледати: Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 126-127).

осјетно присуство супротстављених геополитичких интереса, првенствено Русије и САД, уз неизоставну инволвираност јаких регионалних актера, Турске и Ирана, а у посљедњем периоду, значајан је и утицај ЕУ и Кине.⁵ Стога, да бисмо на прави начин предочили историјску позадину геополитике Закавказја на примјеру Азербејџана, неопходно је у кратким цртама представити бурну прошлост овог региона, о чему ће у наредном поглављу бити више ријечи.

Историја Азербејџана у XIX и XX вијеку

Уколико је потребно описати Азербејџан без сувишних ријечи, најодговарајућа одредница би била „раскрсница путева“ (*crossroads*).⁶ Позициониран између европског и азијског континента, Азербејџан је означен као транзитна земља на свим важнијим миграционим, освајачким и трговачким рутама. Ова околност је доприњела обликовању историје Азербејџана, поред снажног утицаја који је оставила на њену демографску шареноликост.⁷ Међутим, историјска позадина ове земље може се објаснити на више начина. Најједноставније је предочити да је Азербејџан као национална држава формирана 1918. године. Са релативно малим губитком територије постала је совјетска република (1922–1991), да би од 1991. године стекла статус независне и међународно признате државе.⁸

Данашњи простор Закавказја, укључујући и Азербејџан, постепено је потпадао под руски утицај и власт, што је касније само потврђено потписивањем *Туркменхајмског споразума* 1828. године између Русије и некадашње Персије. На тај начин Сјеверни Азербејџан, односно територија данашње азербејџанске државе, постаје дио Руског царства, док су се поједина канства⁹ постепено приближавала и улазила у састав Царства, вођена доминантно

⁵ Драган Петровић, Драгомир Анђелковић и Горан Николић, *Геополитика Закавказја*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010, стр. 47.

⁶ Svante E. Cornell, *Azerbaijan Since Independence*, M. E. Sharpe, Armonk, New York & London, 2011, стр. 3.

⁷ Charles van der Leeuw, *Azerbaijan: A Quest for Identity*, Curzon Press, Richmond, 2000, стр. 26.

⁸ S. E. Cornell, *Azerbaijan Since Independence*, op. cit., p. 3.

⁹ Термин представља мале државе које су биле у независном или вазалном положају у односу на Царство (које је у том периоду владало: руско или персијско), а којима су управљале имућне племићке породице.

страхом од персијских претензија. Том приликом, Персија је Русији уступила Нахчиванско канство, да би граница ове двије државе постала ријека Аракс. Након тога, долази до убрзаног развоја Сјеверног Азербејдана, који је нешто раније посједовао статус „забачене пограничне провинције”.¹⁰ За кратак временски период, унутар азербејданског друштва, услиједиле су реформе базиране на процесу европеизације. Том приликом уобличена је (модерна) национална свијест Азербејдана. Сходно томе, значајан дио азербејданске аристократије, али и градског становништва, прихватио је проевропске ставове, што је имплицирало укидање кметства, док се значајно развила саобраћајна инфраструктура и привреда, па је посебан акценат стављен на развој енергетског сектора, односно, око 1910. године експлоатацијом нафте у царској Русији, Баку постаје пријестоница руске нафте, а сами град указује на престиж европске архитектуре.¹¹

У контексту дешавања за вријеме Првог свјетског рата, битно је поменути јачање руског фокуса на овај регион, „што су Јермени искористили да уз њихову помоћ протјерају Турке са простора историјске Западне Јерменије”.¹² Русији је то одговарало из стратешког аспекта јер би слабљењем турске моћи на западним границама омогућила лакши руски продор на турску територију. Русија је значајно помагала формирање јерменских добровољачких одреда који су убрзо прерасли у велике војне јединице у оквиру руске војске.¹³

Надаље, „у тренуцима урушавања османске државе и губитка територија на Балкану, турски султан Абдул Хамид II одлучује да спроведе радикалну антијерменску политику са циљем урушавања њеног национално-ослободилачког покрета у Турској. Турске регуларне снаге и припадници курдских паравојних група су у периоду од 1894. до 1896. године побили до 300 хиљада Јермена, а десетине хиљада их је пребјегло у иностранство. То је била почетна ескалација нетрпељивости према Јерменима, која је кулминирала почетком 1915. године када је Турска искористила окупираност европских сила сопственим проблемима, и тиме пасивност у Малој

¹⁰ Д. Петровић et al., op. cit., стр. 75–76.

¹¹ Ibidem

¹² Рајко Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности*, op.cit., стр. 17.

¹³ Ibidem

Азији, да под изговором гушења побуне подстакнутом руском офанзивом изврши геноцид над јерменским живљем. Руске трупе су 1915. године уз активну подршку Јермена заузеле дио Западне Јерменије и тамо омогућиле формирање привремене јерменске владе. Тако је бар дио Јермена био заштићен од геноцида, који је под изговором сузбијања отпора Јермена наклоњених Русији извршен на територијама које је контролисао Истанбул. У периоду од 1915. до 1923. године, по јерменским тврдњама, настрадало је око милион и по Јермена. Од два милиона Јермена који су живјели на том простору прије геноцида, послје 1923. године остало их је око 10 хиљада.”¹⁴

Након што је *Брест-Литовским мировним споразумом* Турска повратила јерменске (Карска област) и грузијске (Аџарија) територије, које је претходно од Русије изгубила 1878. године, турске снаге су користећи почетну слабост бољшевика кренуле у поход на Закавказје, конкретно на територије Грузије и Јерменије, у чему су имали подршку Азербејџанаца. Након што су бољшевици преузели централну власт, кренули су у учвршћивање власти и на локалном нивоу. Преузимање контроле на терену није им ишло лако – противници бољшевичког режима у Тбилисију су створили ЗДФР. Али међусобно неслагање конституената ове федерације довело је до њеног брзог распада. Турска, под притиском Велике Британије, признаје независну Јерменију. Она повлачи своје трупе из Закавказја 30. октобра 1918. године, а јерменске затим крећу у ослобађање Источне Јерменије и улазе у рат са Азербејџаном, из ког излазе као побједници. Охрабрени вилсоновском политиком наклоњеном захтјевима потлачених народа, Јерменија маја 1919. године проглашава уједињење Источне и Западне Јерменије, са чиме се сложио и Истанбул, потписивањем мира у Севру августа 1920. године.¹⁵

Током Фебруарске револуције, тачније 1917. године, основан је Закавказки комесаријат. Као привремена влада формирана је од стране либералних, умјерено лијевих националистичких партија Азербејџана, Јерменије и Грузије, при чему је влада имала блиску сарадњу са бијелим снагама током грађанског рата у Руском царству. Ова чињеница је била од пресудног значаја за утирање пута ка каснијој независности закавказских држава. Према томе, Закавказка

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Ibidem, стр. 17–18.

Демократска Федеративна Република је створена у априлу 1918. године. Унутар ове гломазне државе, међу конституентима је владало несагласје по свим питањима, осим једног: заједничког опонирања комунистичкој идеологији. Ипак, ова државна творевина била је кратког даха, у трајању од свега једног мјесеца. Новонастале независне државе ратовале су са бољшевицима, док је истовремено владао међуетнички несклад, уз присуство константних сукоба. Азербејџанска Демократска Република се нашла у неприлици. Ипак, након завршетка Првог свјетског рата, дошло је до уплива британског утицаја на територији Азербејџана, а све с циљем контролисања нафтних ресурса и спријечавања даљег ширења комунизма. Међутим, управо због нестанка Отоманске империје, те опонирања пантурском пројекту, већина азербејџанских политичара посматрали су Велику Британију као неискреног партнера, који гледа Азербејџан кроз искључиво сопствени национални интерес.¹⁶

Азербејџанска Демократска Република (АДР) се одмах суочила са сукобима на два фронта: против Јермена у Карабаху и Нахчивану, односно против бољшевика. Међутим, у сукоб се, на страни АДР, умијешала Турска. Њена енергична офанзива довела је и до брзог слома бољшевика у Бакуу, након чега је уз турску помоћ у тај град пренијета пријестоница АДР. Отпочело је убрзано стварање државне администрације, полиције, војске, а азербејџански језик проглашен је за званични. Први свјетски рат и слом Турске довели су до доласка британских трупа, те је нови покровитељ АДР била Велика Британија. Британци су имали јасан привредни и политички интерес у Азербејџану – контрола нафтом богатих предјела и спрјечавање ширења комунизма. Ипак, због опонирања пантурском пројекту који је имао значајан број присталица међу азербејџанским политичарима, Велику Британију нијесу сматрали истинским партнером за будућност.¹⁷

Побједом бољшевика власт је централизована, односно три закавказке државе бивају уједињене, при чему је формирана Закавказка Федерација, а све с циљем смањења етничких и националних сукоба који су се кроз историју распламсавали између трију народа. Неколико мјесеци касније (децембар 1922. године)

¹⁶ Ibidem, стр. 12–13.

¹⁷ Ibidem, стр. 13–14.

Закавказска Федерација се ујединила са Украјином, Бјелорусијом и Руском Федерацијом, при чему је створен СССР (Савез Совјетских Социјалистичких Република). Међутим, неопходно је подсетити да је руски утицај у региону Јужног Кавказа почео да се шири крајем XVIII вијека, када је Русија искористила слабости Отоманског и Иранског царства. Након извојеваних побједа у ратовима, Русија је од 1840. године промијенила своју политику управљања Јужним Кавказом, што је у пракси представљало успостављање руске администрације и руског као званичног језика.¹⁸ Одмах након завршетка грађанског рата, бољшевичка влада је покренула политику корјенизације (нативизације). Ова доктрина самоопредјељења у себи је садржала концепт изградње нације приликом консолидације различитих етничких група¹⁹ у Совјетском Савезу, која је била усмјерена на централну подршку. Према ријечима Герхарда Симона (*Gerhard Simon*) постојала је званична страначка политика која је тежила да се помогне неруским народима да сустигну боље развијену централну Русију, тако што ће имати штампу на матерњем језику, школе, позоришта, културне и образовне објекте, друштва, итд., те успоставити а потом и унаприједити мрежу курсева и школа на матерњим (локалним) језицима. Међутим, како истиче Симон, Стаљин није дијелио Лењинов оптимизам да је револуција у принципу окончала сепаратизам и национализам, па је сматрао да је најадекватнији начин неутралисања ових покрета било пружање одређених националних уступака истим.²⁰ Унутар политичког дискурса СССР-а, Стаљин уводи термин „социјалистичке нације”,²¹ јер је тврдио да је нација приликом изградње СССР-а помогла потлаченим народима да процвјетају, што је била неопходна фаза у

¹⁸ Tadeusz Swietochowski, *Russia and Azerbaijan: A Borderland in Transition*, Columbia University Press, 1995, pp. 12–14.

¹⁹ У СССР-у је идентификовано више од 100 етничких група, док су у једном тренутку 53 групе имале статус титуларне државе, односно етнички су биле одређене као административне јединице. (За више информација погледати: Ian Brimmer, “Reassessing Soviet Nationalities Theory”, in: Ian Brimmer and Ray Taras (eds.), *Nations and Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, New York, 1993, p. 5)

²⁰ Svante E. Cornell, “Azerbaijan Since Independence”, M. E. Sharpe, Armonk, New York & London, 2011, pp. 33–34, in: Gerhard Simon, *Nationalism and Policy*, p. 24, quoting “KPSSv rezoliutsiiakh i resheniakh sezdov, konferentsii i plenumov CK”, Vol. 2, Moscow, 1970, p. 252.

²¹ S. E. Cornell, *Azerbaijan Since Independence*, op. cit., p. 35.

историјском процесу која је довела до спајања нација (*slianiie*).²² Раних тридесетих година XX вијека ојачао је централизовани карактер совјетске власти, да би већ 1934. године Стаљин започео са разбијањем институција које су промовисале нативизацију. Политичка и економска моћ била је концентрисана на централном нивоу СССР-а, док је претходно проширена аутономија етничких република постепено почела да се смањује. Ипак, Стаљин је настојао да не дира симболички статус етничког народа у оквиру републике, јер се „национално огледа у форми, социјалистичко у садржају.”²³

Након Другог свјетског рата Азербејџан је нагло почео да се развија, да би од 1970. године била забиљежена стагнација у односу на развијене државе. Управо у овом периоду, који се још назива и период „застоја” у Совјетском Савезу, због ниских стопа привредног раста, али и ефекта настајалих унутар социјалистичке економије праћене марксистичким догмама, што је имплицирало економски пад на који су се само надовезале неуспјешне реформе „Перестројка и гласност”²⁴. Поред тога, акумулација социјалних фрустрација била је латентно скривена иза маске ригидне комунистичке идеологије, што је било плодно тло за даље бујање и ширење национализма широм територије СССР-а. Централизована власт ове социјалистичке државе није могла да преброди кризу модернизације, тако да је распад државе био изненадни догађај на политичкој сцени.²⁵ Током три бурне године, од 1988. до 1991. године, националисти у Совјетској Републици Азербејџан, обојени антијерменским осјећањима, изазвали су Москву и локално руководство у циљу постизања „националног циља”: спречавања губитка Карабаха и постизања државне независности. Азербејџански националисти само су дјелимично изазвали огорчење Москве зато што је политика Михаила Горбачова „гласност и перестројка” створила услове да се опозиционе групе организују и артикулишу политичке захтјеве. Међутим, организоване су демонстрације у Јеревану (Јерменија) и Нагорно Карабаху у фебруару 1988. године,

²² Ibidem

²³ Ibidem, p. 36.

²⁴ За више информација о неуспјелој, али чувеној реформи у Совјетском Савезу, прочитати у: Judy Marie Sylvest, *Glasnost: The Pandora's box of Gorbachev's reforms*, ScholarWorks at University of Montana, 1999.

²⁵ Д. Петровић et al., op. cit., стр. 84–87.

са захтјевом да се јерменска енклава Карабах уједини са Јерменијом, што је појачало привлачност националистичких слоган. Дакле, иако је дуго потискивана језичка, културолошка и друге притужбе у извјесној мјери су могле утицати на азербејџанске масе, јер су првенствено биле мотивисане бескомпромисношћу националног руководства по питању Карабаха. Узимајући у обзир националистички жар, поспијешена совјетском влашћу, створени су повољни услови за процес совјетске изградње нације.²⁶ Међутим, Москва није ометала или заустављала процес стицања независности Азербејџана, па је након доношења декларације „О обнови државне независности Азербејџана” од стране Парламента, изгласана независност 30. октобра 1991. године.²⁷

Азербејџан је након стицања независности утрошио значајне количине новца на многе области у држави које су дужи низ година биле игнорисане, те је превасходно акценат стављен на регионалном развоју. Тежња новог државног руководства била је усмјерена на престанак Азербејџана да тражи међународну подршку и савјете, што је довело до економске државне реконструкције. Штавише, државна економија заснована на нафтним ресурсима била је у великој мјери захваћена корупцијом и патронско-клијентелистичком мрежом које су дубоко укоријењене у свим сферама друштва, а посебно видљива у политици и бизнису. Као и многе друге државе некадашњег Совјетског Савеза азербејџански бизнис није био развијен, све док држава сопственим снагама није обратила пажњу на развој привредног сектора. Ипак, корупција је била и остала ендемски проблем у овој закавказкој држави. Стога није чудно што деценијама уназад Азербејџан заузима високу позицију у оквиру међународног индекса перцепције корупције, која је присутна у свим сферама азербејџанског друштва, а чији корјени сежу до социјалистичког бирократског апарата и система јавне администрације, још из периода постојања јединствене совјетске државе.²⁸

²⁶ Suha Bolukbasi, *Azerbaijan: A political history*, I.B. Tauris & Co Ltd, London – New York, 2011.

²⁷ Ibid., pp. 91–92.

²⁸ Anar Valiyev, “Azerbaijan’s Foreign Policy: What Role for the West in the South Caucasus?”, <https://archive.transatlanticrelations.org/wp-content/uploads/2017/10/ch08.Valiyev.pdf>, 27/3/2021, pp. 143–144.

Када говоримо о фактички независном Азербејџану не смијемо заборавити његове утемељиваче, предсједника Хејдара Алијева и његовог сина Илхама Алијева. Подсјећања ради, хаос и нестабилност унутар Азербејџана, рат са Јерменијом, а самим тим и губитак територије, условили су повећање моћи и легитимитета господарима рата, док је расло незадовољство грађана, узроковано незапослености и економским проблемима, што је резултирало неуспјехом Народног фронта. Сви наведени проблеми поплочали су пут ка реконсолидацији старе владајуће елите под вођством Хејдара Алијева, који је био први секретар Комунистичке партије Азербејџана (између 1969. и 1982. године). Његово вишедеценијско искуство омогућило му је народну подршку и легитимитет без премца међу становништвом које је једва дочекало да се појави „јаки човјек“ и „ријеши све постојеће проблеме“. Његов други мандат (1993. до 2003. године) био је изузетан по много чему. Владавина Хејдара Алијева донијела је стабилност и безбједност земљи, означен је прекид ватре са Јерменијом, док је процес демократизације био далеко већи од међународних стандарда. Током 2003. године дошло је до преноса власти са оца на сина, као јединствен примјер и први случај не само на постсовјетском простору. Након оца, на власт је дошао Илхам Алијев. У том периоду, постојао је оправдан страх од даље деградације у демократску транзицију, али и ризика да земља богата природним ресурсима не постане монархија, и то у периоду промоције демократије.²⁹ Међутим, на предсједничкој позицији се добро снашао. Азербејџан је модернизован, подржан и помогнут од стране Запада, док билежи економски и привредни раст. Ипак, национални ресурси су монополизовани и стављени под управу породице Алијев. Након истека његовог мандата, очекује се да ће наслѣдник ове државничке функције бити његова жена Мехрибан Алијев, како би се одржала њихова „династија“ на власти.

Отворено питање Нагорно Карабаха

Нагорно Карабах, односно његова конфликтна позадина датира још из периода распада Отоманске империје и кризе унутар Руске царевине, при чему је *Гулистанским мировним уговором*, након побједе царске Русије у руско-персијском рату (1804–1813), уступљен јој

²⁹ Ayça Ergun, “Post-Soviet Political Transformation in Azerbaijan: Political Elite, Civil Society and the Trials of Democratization”, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 7, No 26, 2010, p. 69.

Нагорно Карабах, док је дио муслиманског локалног становништва емигрирао у Персију.

Од почетка 1915. године готово сви Јермени мобилисани у турској армији послати су у радне логоре гдје су великом већином побијени. Слична судбина задесила је и припаднике јерменске елите са територије цијеле Турске. Јермени су хапшени, нечовјечно третирани и ликвидирани по експресним поступцима. Уз то, вршене су њихове масовне депортације из крајева у којима су вјековима живјели у слабо насељене и по живот неусловне турске територије (данашња Сирија и Ирак). Врло лоши временски услови, жеђ и изгладњивање, десетковали су јерменске колоне које су биле протјеране. Само малобројни су преживјели ту голготу и долазак на одредиште које су им намијениле турске власти.³⁰ „Ова геноцидна политика, уз неколико масовних покоља, у периоду од 1915. до 1923. године довела је до смрти преко милион Јермена.”³¹ Турске власти су усмрћивањем и депортацијама елиминисале јерменску популацију са територија гдје су вјековима живјели. Прије покоља, у Турској је живјело преко два милиона Јермена а постије геноцида 1923. године остало их је нешто око 100 хиљада.³²

Током успостављања совјетске власти на закавказком простору Јерменија је прогласила својом територијом планинску етничку енклаву Нагорно Карабах. Појашњења ради, болшевичка седмочлана комисија за Кавказ (Кавбиро, са Јосифом Стаљином на челу) изгласала је да Нагорно Карабах буде додијељен Совјетској Социјалистичкој Републици Јерменији, да би дан касније ова одлука била поништена зарад успостављања мира између два народа, а поменута територија постала дио Совјетске Социјалистичке Републике Азербејџан. Након тога услиједили су оружани сукоби, из чега је проистекло да азербејџанске власти, историјским дјеловима спорне територије, дају аутономан статус и заједничку границу³³ са

³⁰ Р. Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказког региона као извора сигурносне неизвјесности*, *op. cit.*, стр. 45.

³¹ Dana Walrath, “Denial Keeps the Genocide Alive”, *Foreign Policy*, <http://foreignpolicy.com/2015/04/30/denial-keeps-the-genocide-alive-armenian-genocide-turkey/>, 8/3/2022.

³² Р. Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказког региона као извора сигурносне неизвјесности*, *op. cit.*, стр. 45

³³ Енклаву Нагорно Карабах од Јерменије је током трајања совјетског периода раздвајао Курдски срез, познат као Црвени Курдистан – облик совјетског

Јерменијом.³⁴ Међутим, током постојања СССР-а пасивност централне власти,³⁵ затим економска заосталост, те Горбачова тежња да умири старе и увелико присутне антагонизме између социјалистичких република, подстакле су бујање етничких конфликта који су управо започели између Азербејџанаца и Јермена око ове спорне територије. Неоспорна је чињеница да територија Нагорно Карабах има велики значај у историји и националном идентитету ова два закавказка народа: за Јермене ова територија представља једини дио јерменске територије, претежно насељене Јерменима, а присаједињена Азербејџану, која никада није била покорена, док за Азербејџанце представља мјесто које посједује посебан национални сентимент: град Суша/Суши, поред стратешке важности, има сакрални и симболичан значај за шиитске муслимане.³⁶ Нагорно Карабах као самопрокламована, *de facto* држава обухвата територију од 44.000 km² на којој живи око 147.000 људи, претежно Јермена. У оквирима међународне заједнице признају је искључиво *de facto* државе, Абхазија и Јужна Осетија, али не и матична Јерменија која је војно штити и пружа јој сву потребну подршку и помоћ.³⁷

Када је ријеч о ближим историјским чињеницама, ескалација сукоба је започета погромом над Јерменима у азербејџанском граду Сумгаиту (26–29. фебруара 1988. године), након чега је успиједила ескалација насиља у Бакуу (1990. године), током тзв. Црног јануара (захваљујући јачању Народног фронта Азербејџана), односно злочина над

експеримента који је званично укунут 1937. године, а народ пресељен у Казахстан, наводно због процјене тадашњег совјетског шефа полиције Лаврента Берије да ће овај догађај унаприједити односе са Турском.

³⁴ Милан Милошевић, „Регионални сукоб са глобалним одјеком”, *Време*, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1872094>, 23/3/2021.

³⁵ Јерменске елите биле су јако незадовољне асимилационом политиком која је долазила од стране азербејџанске власти. Она је праћена активним подстицањем и насељавањем Азера на територији Нагорно Карабах. Стога је јерменска страна настојала да покрене проблем ове енклаве пред централним органима власти СССР-а (током 1930, 1945, 1967 и 1977. године), међутим нису наишли на разумијевање.

³⁶ “Why is Shusha/Shushi so important for Azerbaijanis and Armenians?”, *JAMnews*, 8.11.2020, <https://jam-news.net/why-shushi-shusha-is-important-for-azerbajjanis-and-armenians-news-karabakh-war-azerbajjan-armenia/>, 15/2/2022.

³⁷ М. Милошевић, „Регионални сукоб са глобалним одјеком”, *op. cit.*

азербејџанским цивилима у малом граду Хоџали,³⁸ који је услиједио двије године касније (1992. године).³⁹ Али, непријатељство се није окончало. Током деценија, упркос крхком примирју сукобљених страна, забиљежени су бројни оружани инциденти између азербејџанских и јерменских снага, међу којима су се највећи сукоби одиграли током 2016. и 2020. године. Формирана је ОЕБС Минск група која је имала тежњу да ријеши овај вишедеценијски замрзнути конфликт, док је у мају 1994. године потписан *Бишкек протокол* којим је постигнуто примирје између сукобљених страна.⁴⁰ Оружани сукоби у Нагорно Карабаху су бар накратко прекинути из „хуманитарних разлога“, посредством Русије, Азербејџана и Јерменије, да би 9. новембра 2020. године био коначно потписан Споразум о прекиду ватре, захваљујући коме је окончан рат на овом простору. Споразум су потписали предсједник Азербејџана Илхам Алијев, предсједник Русије Владимир Путин и предсједник Владе Јерменије Никол Пашинјан. Након овог политичког чина, убрзо су услиједили насилни протести против „издајника“ Никола Пашинјина, јер је мировни споразум довео до одређених територијалних промјена у корист Азербејџана и лоше позиције Јерменије. Нетрпељивост и константна неизвијесност још увијек су присутни и трају.⁴¹ Није на одмет подсјетити да постоје мишљења да је за неуспјех преговора по питању Нагорно Карабаха увелико одговорна Русија, која се водила сопственим интересима и подржавала сепаратизам у Нагорно Карабаху, настојећи „да очува ситуацију (...) која није ни мир, ни рат“.⁴² Ипак, мора се признати да

³⁸ Документоване чињенице показују да су прекршене норме хуманитарног права, али и да су почињени злочини против човјечности. Према томе, државе као што су: Румунија, Чешка, Перу, Колумбија, Мексико, САД итд. усвојиле су документа која осуђују злочине почињене у Хоџалију. (За више информација погледати: Данијела Митровић, „Азербејџанци жале за жртвама трагедије у Хоџалију“, *Балканин*, <http://balkanin.com/index.php/drustvo/item/954-azerbejdzanci-zale-za-zrtvama-tragedije-u-hodzaliju.html>, 22/3/2021.

³⁹ Д. Митровић, *op. cit.*

⁴⁰ „The Bishkek Protocol“, *Bishkek*, 5 May 1994, http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/ArmeniaAzerbaijan_BishkekProtocol1994.pdf, 22/3/2021.

⁴¹ „Потписан споразум о прекиду непријатељства између Азербејџана и Јерменије, под окриљем Русије“, *Данас*, <https://www.danas.rs/svet/potpisan-spora-zum-o-prekidu-neprijateljstava-u-nagorno-karabahu-pod-okriljem-rusije/>, 21/3/2021.

⁴² Sabit Bagirov, „Azerbaijan's strategic choice in the Caspian region“, p. 183, in: Gennady Chufurin (ed), *The security of the Caspian Sea Region*, Oxford University Press, Oxford, 2001.

није имала улогу у настанку овог регионалног сукоба. У прилог томе говоре и ставови појединих западних теоретичара који, између осталог, говоре да је Русија монополизovala мировно посредовање и напоре за рјешавање овог проблема зарад утицаја на унутрашњу и спољну политику завађених држава.⁴³ Мада, објективно посматрано, Русија је, без обзира на критике Запада, преузела најтежу улогу у региону. С друге стране, Азербејџан је изашао као апсолутни побједник из овог вишедеценијског сукоба, потмогнут Западом (кроз политику, финансије и многобројна улагања), што је оставило простора у закавказском региону да се Турска позиционира насупрот Јерменије (историјски проблеми и сукоби), те је заузела азербејџанску страну.

Quo vadis Азербејџан?

Азербејџан иако спада у групу малих држава, због свог стратешког положаја и чињенице да је окружена двију великим државама, уз прилично компликоване односе које има са својим сусједима, спољни односи Азербејџана били су од пресудног значаја, не само због безбједности већ и самог опстанка државе. Међутим, Азербејџан се налази у централној позицији онога што је Збигњев Бжежински назвао „луком нестабилности“ (*arc of instability*),⁴⁴ користећи се концептом који је сковао још током Хладног рата. Дакле, Азербејџан је једина држава која се граничи са Русијом и Ираном, представљајући на тај начин мост који повезује Европу и Централну Азију. Географска позиција, поред значајних енергетских ресурса, начинили су од Азербејџана кључну земљу у пресеку европског и азијског континента, што је изазвало пажњу регионалних али и глобалних сила. Ипак, најочигледније силе које су своју моћ и утицај током вјекова шириле на овом подручју су: Русија, Иран и Турска, али како вријеме одмиче појављује се САД, уз коју не смијемо заборавити ни Европску унију, Кину, Израел и Пакистан, чији је утицај много мањи али свакако неоспоран.⁴⁵

⁴³ Robert H. Donaldson & Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of: Changing Systems Enduring Interests*, Sharpe, 1998, p. 179.

⁴⁴ Z. Brzezinski, "The Grand Chessboard", in: Svante E. Cornell, *Azerbaijan Since Independence*, op. cit., p. 297.

⁴⁵ S. E. Cornell, *Azerbaijan Since Independence*, op. cit., p. 297.

Поред стратешке локације, потребно је истаћи да се Азербејџан налази у турбулентном дијелу свијета, на подручју на коме су се током посљедњих година XX вијека дешавали драматични, али ипак мирни политички преокрети који су кулминирали дисолуцијом Совјетског Савеза. Том приликом простор Кавказа одисао је бројним етничким сукобима и ратним дешавањима. Затегнути односи између Јерменије и Азербејџана, око Нагорно Карабаха, поново су испливали на површину 1988. године када је у Националном одбору Нагорно Карабаха, од стране јерменских посланика, изгласано уједињење ове спорне територије са Јерменијом. Међутим, борбе су интензивирале након што су двије сукобљене државе добиле независност. Као додатан аргумент који је подстакao нетрпељивост било је организовање референдума на простору Нагорно Карабаха од стране локалног јерменског становништва, након чега је и званично проглашена независност, те оснивање Републике Нагорно Карабах која није успјела да добије статус међународно признате државе. Подсјећања ради, некадашњи совјетски предлог имао је за циљ пружања веће аутономије Нагорно Карабаху унутар граница Азербејџана. Ипак, ова иницијатива није задовољила ниједну страну, те је рат био неизбежан. Такође, током 1992. и 1993. године Јерменија је нањела тежак пораз Азербејџану: освојила је Нагорно Карабах и 20% околне територије. На тај начин освојена територија стављена је под контролу и власт јерменских снага.⁴⁶ Након распада Совјетског Савеза, Нагорно Карабах је постао међународни проблем. Такође, сваки захтјев усмјерен на прикључење Нагорно Карабаха Јерменији спочитавао се као нарушавање територијалног интегритета Азербејџана.⁴⁷ Присјетимо се да је 1993. године, Резолуцијом 884 Савјета безбједности УН, потврђен територијални интегритет Азербејџана, док је у Резолуцији 1416 (2005. године), усвојена од стране Парламентарне скупштине Савјета Европе, наведено да је значајан дио територије Азербејџана под окупацијом јерменских снага, односно, да сепаратистичке снаге контролишу Нагорно Карабах. Даље, у овој Резолуцији се истиче да окупација територије

⁴⁶ Ана Јовић-Лазич, „Решавање и превенција сукоба у региону јужног Кавказа“, Драган Ђукановић (ур.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива*, Београд, 2008, стр. 41–42.

⁴⁷ Arman Grigorian, „The EU and the Karabakh conflict“, in: Dov Lynch (ed.), *South Caucasus a challenge for EU*, Chaillot Papers, No. 65, The European Union Institute for Security Studies, Paris, 2003, pp. 129–142.

од стране Јерменије представља озбиљно кршење обавеза које ова држава има као чланица Савјета Европе. Такође, Савјет Европе је искористио своје могућности, па је позвао Нагорно Карабах да се уздржи од расписивања избора, позивајући се на историјску, не тако давну чињеницу (период 1991–1994. године) када је дио становништа Нагорно Карабаха био принуђен да напусти своје домове.⁴⁸ Европска унија је стала на страни Азербејџана и пружила подршку територијалном интегритету ове државе. Као наднационална организација била је заинтересована за мирно ријешавање сукоба на овом подручју, али и охрабривала регионалну сарадњу која би само доприњела стабилизацији закавказског региона.⁴⁹ Дакле, и након што је Грузија стекла независност, руска инавазија је показала да је рат непредвидљив фактор који детерминише овај регион (2008. године).⁵⁰ Наравно, поред сукоба са Јерменијом, који сежу далеко у прошлост, Азербејџан се од самих почетака своје независности суочио са директним непријатељским ставовима својих најближих сусједа и некадашњих освајача – властодржаца, Русије и Ирана. Међутим, након стицања независности Азербејџан је геополитички добио на значају, нарочито након испитивања нафтних ресурса у Каспијском мору,⁵¹ што је био кључна основа за стварање азербејџанске дипломатије. Да ствари буду још интересантније, након 11. септембра 2001. године значај Азербејџана за западни свијет постао је више него очигледан. Амерички стратешки планери, током трајања рата у Авганистану, нису никако могли да се ослоне на Иран,

⁴⁸ А. Јовић-Лазич, „Решавање и превенција сукоба у региону јужног Кавказа“, *op. cit.*, стр. 44–45.

⁴⁹ David Atkinson, „The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference“, Report, Doc. 10364, *Political Affairs Committee*, <https://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc04/EDOC10364.htm>, 14/3/2021.

⁵⁰ Више о овој теми прочитати у: Ана Јовић-Лазич и Ивана Лаћевац, „Замрзнути сукоби и преговарачки процеси у региону Јужног Кавказа“, *Међународна политика*, год. LXIV, No. 1152, 2013, стр. 55–73.

⁵¹ Након 20 година преговарања, 12. августа 2018. године, потписана је Конвенција о правном статусу Каспијског мора између Ирана, Азербејџана, Казахстана, Туркменистана и Русије, као важан корак за регионалну сигурност и економски развој. Овом Конвенцијом нису дуготрајно ријешена поједина питања, између осталог, разграничења и подјеле морског дна. „The Caspian Sea Treaty“, *IJSS*, <http://www.ijss.org/publications/strategic-comments/2018/the-caspian-sea-treaty>, 14/2/2022.

док је руска територија коришћена за транспорт људства и ратног материјала у Авганистан, усљед чињенице да је Русија и званично била у антитерористичкој коалицији са САД и другим западним државама. У кавкаском региону, само се ваздушни простор Азербејдана није могао избјећи (Азербејдан је био нестрпљив да пружи подршку и да сопствени допринос у овом рату), што је била срећна околност по САД и њене коалиционе партнере.⁵² Након ових дешавања, догађаји који су се низали на међународној политичкој сцени само су потврђивали значај и важност Азербејдана у регионалној и свјетској политици. Па тако, усљед рата у Ираку 2003. године и контроверза које су исти пратиле, истакнут је Азербејдан због близине ратног жаришта (иранска граница), али и због њене симболичке вриједности као секуларне и западно оријентисане државе, односно плуралистичког муслиманско-шиитског друштва.⁵³

У октобру 2021. године, Азербејдан ће обиљежити три деценије од дана када је званично стекао независност од стране СССР-а. За читав овај период самосталности спољна политика Азербејдана била је прилично униформна, те усмјерена на три кључне теме:

- 1) Рјешење питања Нагорно Карабаха (засновано на територијалном интегритету државе);
- 2) Очување сопствене независности и безбједности Азербејдана;
- 3) Тежња Азербејдана да постане главни играч, користећи се енергетским ресурсима и географском позицијом државе.⁵⁴

Азербејдан користи „тиху дипломатију“ (*silent diplomacy*),⁵⁵ односно паметно балансира у спољној политици, несврставајући се у политичке или војне савезе, како би у догледно вријеме постао главно геополитичко чвориште које повезује европски и азијски континент, оснажујући сопствену економију и војску, при чему настоји да осигура енклаву Нагорно Карабах као дио сопствене територије. Додатно, као кључан елемент азербејданског дјеловања на спољнополитичком плану представља државни економски интерес, оличен у извозу

⁵² S. E. Cornell, *Azerbaijan Since Independence*, op. cit., pp. 297–298.

⁵³ Elmar Mammadyarov, “The Foreign Policy of Azerbaijan: Affecting Factors and Strategic Priorities”, in: Alexandros Peterson and Fariz Ismailzade (eds), *Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreign Policy*, Baku, 2009, pp. 11–21.

⁵⁴ A. Valiyev, op. cit., p. 133.

⁵⁵ Ibidem

енергената и ширењу азербејданског утицаја на инострана тржишта, али и афирмацију (*de jure*) територијалних граница Азербејдана. Стога, азербејдански спољно-културни односи у великој мјери су одређени географским положајем државе, због чега је олакшано повезивање са Европом, Азијом, Блиским истоком и Русијом, јер је новија историја Азербејдана усмјерена ка режиму који профитира од нафте и нафтних ресурса. Посљедње двије деценије, азербејданска влада је настојала да ову државу претвори у средиште културних односа, користећи се историјским везама као спољнополитичким средством у виду културне дипломатије. Јако је битно истаћи особености спољне политике Азербејдана – одсуство религијске компоненте, односно присуство културне и вјерске толеранције.⁵⁶ Аутократски режим породице Алијев⁵⁷ налази се под сијенком велике корупције, која има кључну улогу у приватизацији и искоришћавања националних ресурса путем SOCAR⁵⁸ и SOFAZ.⁵⁹ Ипак, успјела је да обезбиди стабилност и континуитет унутар државе, што је имплицирало подстицање културне политике која се заснива на великим инвестицијама и снажном брендирању државе, док је у

⁵⁶ Damien Helly, *Azerbaijan Country Report, 2013-2014 Preparatory Action 'Culture in the EU's External Relations'*, 2014, p. 3.

⁵⁷ Породица Алијев управља Азербејданом још од 1993. године, без назнака да ће доћи до било каквих промјена. Олигархија која пружа подршку и потпору овом ауторитарном режиму представља густо прожету клијентилистичко-патронску мрежу која има корјене у корупцији и криминалу (политичка номенклатура из периода постојања Комунистичке партије и Совјетског Савеза). Међутим, енергетски ресурси државе омогућавају овој владајућој мањини да на максималан начин управљују и контролишу свим сферама друштва, док противници (критичари режима) и неистомисљеници завршавају у затвору, као што је био случај са новинаром Поладом Алановим. (За више информација: Parvana Bayramova, *Azerbaijan Jails Journalist for 16 Years*, Press Freedom, <https://www.voanews.com/press-freedom/azerbaijan-jails-journalist-16-years>, 30/3/2021.)

⁵⁸ SOCAR (State Oil Company of Azerbaijan Republic) – Државна нафтна компанија Азербејдана представља компанију којом управља породица Алијев, на челу са предсједником државе Илхамом Алијевим који има неограничена овлашћења приликом трошења и управљања новчаним средствима SOFAZ-a.

⁵⁹ SOFAZ (State Oil Fund of Azerbaijan) – Државни нафтни фонд Азербејдана има значајна новчана средства која се сливају у овај фонд, захваљујући државним ресурсима Азербејдана. Овим Фондом руководи и управља породица Алијев, превентивно за сопствене потребе (очување власти и искоришћавање националних ресурса).

запећак остала демократија и људске слободе. Без обзира на недостатке и мањкавости, Азербејџан је постао битан регионални актер,⁶⁰ језгро културних односа са Европском унијом, паралелно са нафтном и гасном дипломатијом.⁶¹ Дакле нафта, кључни природни ресурс Азербејџана и главни извор новчаних прилива, пружила је могућност овој кавкаској држави да стабилизује политичку ситуацију и притом ријеши социјална и економска питања која су испливала на површини након дисолуције Совјетског Савеза, односно кидања трговинских и економских веза између некадашњих совјетских република.⁶²

Укратко речено, Азербејџан је немогуће разумијети уколико се не објасне бар двије ствари: улога и значај Хејдара Алијева,⁶³ односно преношење власти са оца на сина Илхама Алијева, што се наводи као преседан у политици модерних држава, тачније, први случај не само на постсовјетском простору. Исто тако, наводи се и улога нафте и гаса, односно гасовода (ТАПИ, TANAP)⁶⁴ и нафтовода (рута Баку–Тибилиси–Џејхан),⁶⁵ путем којих се азербејџански угљоводоници

⁶⁰ Организација за демократију и економски развој – ГУАМ основана је као међународна регионална организација која окупује свега четири државе: Азербејџан, Грузију, Украјину и Молдавију (Узбекистан је био члан ове организације за период 1999–2005). Ова организација је формирана на основу Иницијативе за сарадњу Савјета Европе, при чему је иста основана 10. октобра 1997. године, с циљем развоја демократских односа и проширења економске сарадње на подручју црноморског региона. ГУАМ се често посматра и као производ америчког утицаја, односно противтежа Заједници независних држава, на челу са Русијом. (За више информација о овој теми погледати: *GUAM Organization for Democracy and Economic Development*, <http://guam-organization.org/>, 30/3/2021.

⁶¹ D. Helly, op. cit., p. 3.

⁶² Sergey Zhiltsov, Dmitriy Slisovskiy, Nadezhda Shulenina and Evgeniy Bazhanov, "Azerbaijan's Energy Policy: Results, Problems, Prospects", *Central Asia and Caucasus*, Vol. 18, No. 14, 2017, p. 21.

⁶³ Хејдар Алијев је активно сузбијао већи облик политичког плурализма у Азербејџану. Сходно уставу из 1995. године, начинио је азербејџански политички систем, у коме је сва моћ била концентрисана у рукама председника државе (извршна грана власти). Преузето из: Steven Levitsky & Lucan Way, *Competitive Authoritarianism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 34.

⁶⁴ За више информација о овој теми прочитати у: Sabit Bagirov, "Azerbaijan's strategic choice in the Caspian region", in: Gennady Chufrin (ed.), *The security of the Caspian Sea region*, Oxford University Press, 2001, pp. 190–194.

⁶⁵ Ова рута најбоље је одговарала азербејџанским интересима и била је подржана од стране Владе Грузије, Турске, Казахстана, Узбекистана и САД. Ове државе су

достављају на свјетско тржиште, заобилазећи Русију. Сходно наведеном, сва ова дешавања на политичкој сцени Азербејџана наводе се као разлози који су доњели побједу Азербејџана у посљедњем рату против Јерменије за Нагорно Карабах.

Азербејџан, сусједи и међународна заједница

„Рањивост Азербејџана има шире регионалне импликације зато што локација ове земље чине од ње геополитичког стожера. Та земља се може описати као ‘запушач’ који контролише приступ у ‘боцу’ која садржи богатство базена Каспијског мора и Централне Азије.”⁶⁶ Међутим, када је ријеч о азербејџанским сусједима, Турска се истицала као посебно блиска. Кавказ је у спољној политици био на дну листе приоритета, међутим, као НАТО чланица, током Хладног рата Турска је представљала НАТО испоставу на југу Совјетског Савеза. Ипак, прва држава која је признала независност Азербејџана била је управо Турска. Турски утицај убрзано расте, па тако највеће економске и политичке интересе има у Азербејџану. Основа за такво спољнополитичко усмјерење лежи у чињеници да постоји снажна повезаност азербејџанског и турског народа која почива на заједничким историјским, етничким и језичким везама.⁶⁷ У прилог томе говори и информација да први предсједник независног Азербејџана Хејдар Алијев назвао Азербејџанце и Турке једном нацијом која живи у двије државе.⁶⁸

29. октобра 1998. године потписале Анкара декларацију, која подржава ову руту. (Наведено према: *Khalg Gazeti*, on 5. November 1998, in: Sabit Bagirov, “Azerbaijan’s strategic choice in the Caspian region”, in: Gennady Chufrin (ed.), *The security of the Caspian Sea region*, Oxford University Press, 2001, p. 192.) Дана 18. новембра 1999. године, на самиту ОЕБС-а у Истанбулу, предсједници САД, Азербејџана, Грузије и Казахстана потписали су Истанбулску декларацију у знак подршке Баку-Тибилиси-Џејхан цјевоводу. (Наведено према: Interfax, 18 November 1999, in: “Baku-Ceyhan oil agreements signed in Istanbul”, FBIS-SOV-1999-1118, 18 Nov. 1999, in: S. Bagirov, *Azerbaijan’s strategic choice in the Caspian region*, op. cit., p. 192.)

⁶⁶ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД Подгорица – Романов Бања Лука, 2001, стр. 122.

⁶⁷ Р. Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности*, op. cit., стр. 53, цитирано према: Umut Uzer, *Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus*, I. B. Tauris, London, 2011, p. 154.

⁶⁸ Official web-site of President of Azerbaijan Republic official web-site, *Joint press statements of Presidents of Azerbaijan and Turkey*, 15 September 2010, <http://en.president.az/articles/736/print>, 17/12/2021.

Значајан је допринос Турске приликом побједе Азербејџана у другом рату у Нагорно Карабаху, чији допринос нису били ни дронови које је испоручила, ни војни савјетници које је наводно дала, већ три деценије педантне изградње војске. Ови напори су почели на крају Хладног рата. Након што је Азербејџан постао независан 1992. године, имао је двије опције: могао је да изгради војску засновану или на насљеђу Црвене армије или на западним стандардима. Изабрао је ово друго, не само због понуде Турске да помогне. Дијелећи језик, иако са различитим дијалектима, двије земље су имале евиденцију о војној сарадњи још од Руске револуције 1917. године, а још 1918. године, отоманска војска је помогла напоре Азербејџана за независност. Након распада Совјетског Савеза и стицања независности Азербејџана, „двје државе, једна нација” постао је мото блиских односа између двије земље. Истовремено, односи Азербејџана и НАТО такође су били основа за војну помоћ Турске и процес изградње војске.”⁶⁹

Први споразум о сарадњи у војној обуци између Азербејџана и Турске потписан је 1992. године. Ратификован је у турском парламенту наредне године и енергично је спроведен. У оквиру овог споразума, кадети, млади официри и командно особље средњег ранга оружаних снага Азербејџана добијаће образовање на Турској војној академији, Турској ратној академији, Војномедицинској академији Гулхане и подофицирским школама. Процес изградње војске започео је обуком и образовањем у Турској, а касније се преселио у Азербејџан. Турска је такође допринијела оснивању и реорганизацији институција за војно образовање и обуку у Азербејџану.⁷⁰ Као резултат овог непрекидног процеса образовања и обуке азербејџанска војска развила је снажан капацитет људских ресурса, као и ефикасне командне вештине. Током три деценије, традиција строге дисциплине и послушности у турским оружаним снагама престигла је утицај бившег Совјетског Савеза на азербејџанску војску, а процес образовања и обуке коју су водиле турске копнене снаге пресликале су и морнарица и ваздухопловство.

Додатно, Турка је одиграла важну улогу и у посљедњем рату, односно 2020. године. Наиме, Турска као чланица НАТО отворено је

⁶⁹ Haldun Yalçinkaya, *Turkey's Overlooked Role in the Second Nagorno-Karabakh War*, The German Marshall Fund of The United States, 2021, <https://www.gmfus.org/news/turkeys-overlooked-role-second-nagorno-karabakh-war>, 8/2/2022.

⁷⁰ Ibidem

подржавала Азербејџан, уз обећање да ће чак послати и војну помоћ, уколико то буде потребно. Током читавог трајања рата активно су били укључени лидери Турске, односно њен предсједник Реџеп Тајип Ердоган, као и министар вањских послова Турске Мевлут Чавушоглу, који је имао директне разговоре са руским предсједником Владимиром Путином како би се сукоб између Азербејџана и Јерменије зауставио што прије.

Битно је навести да је Турска Азербејџану, званично, пружила како политичку тако и подршку која обухвата помоћ око командовања, савјетовања и прикупљања обавјештајних података. Поред тога, пријављено је да Турска Азербејџану помаже и помоћу летећих радарских система Е-7Т, као и да се посаде турске војске налазе у командним станицама извиђачко-борбених летилица Бајрактар. Уз то, постоје докази да је Турска из Сирије у Азербејџан пребацила већи број исламских милитаната како би се они борили против НРК.⁷¹ Интересантно је да је ово потврдио и о овоме извјештавао *Foreign policy*, гдје се наводи да је „на бојиште у Нагорно Карабаху послато око 1.500 сиријских бораца, позивајући се на изворе из Сиријске националне војске (SNA) – коалиције сиријских побуњеника коју је 2017. устројила Турска, обучавајући их и наоружавајући, најприје за борбу против Исламске државе и курдских бораца из Јединица народне обране (YPG), а затим и за обрану од офензиве сиријског режима и његових руских и иранских савезника.”⁷² Ову тврдњу изнио је и француски предсједник Емануел Макрон, који је рекао да Турска шаље сиријске джихадисте на ратиште у Нагорно Карабаху, што су наравно одбацили као неосноване оптужбе званичници Турске и Азербејџана.⁷³

⁷¹ Видјети више о томе у: Живојин Бранковић, „Рат у Нагорно-Карабаху: Масовна употреба беспилотних летелица, артиљерије и оклопа”, *Tango Six*, Ваздухопловни портал Србије, 2020, <https://tangosix.rs/2020/07/10/analiza-do-sada-vidjenog-rat-u-nagorno-karabahu-masovna-upotreba-bespilotnih-letelica-artiljerije-i-oklopa/>, 8/3/2022.

⁷² Видјети више на: Liz Cookman, *Syrians Make Up Turkey's Proxy Army in Nagorno-Karabakh*, *Foreign Policy*, 2020, <https://foreignpolicy.com/2020/10/05/nagorno-karabakh-syrians-turkey-armenia-azerbaijan/>, 8/3/2022.

⁷³ Вид. HINA, *Макрон: Турска у Нагорно-Карабах шаље сиријске джихадисте*, Index.hr, 2020, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/macron-turska-u-nagornokarabakh-salje-sirijske-dzhihadiste/2218519.aspx>, 8/3/2022.

Ипак, 10. новембра 2020. године, Јереван, Баку и Русија саопштили су да је постигнут споразум о заустављању рата у регији Нагорно Карабах, који предвиђа повратак окупираних азербејџанских територија и распоређивање руских мировних снага, након што су азербејџанске снаге убрзале темпо преузимања контроле над великим дијеловима регије и приближавање њеном главном граду, док су турски медији извјештавали о постигнутом споразуму као о побједи Азербејџана и успјеху у ослобађању његових вишедеценијских окупираних територија. Активисти су о том споразуму говорили као о побједи Анкаре, будући да се она сматра главним партнером у борбама.⁷⁴ Међутим, текст споразума који налаже распоређивање само руских снага у регији покренуо је питања о улози Турске у споразуму и њеном погледу на то јесу ли тренутна дешавања потврда ефикасности „грубе“ политике коју је слиједила? На то питање је одговорио Расул Тусун, један од челника владајуће турске Странке правде и развоја (АКП), који је за *Al Jazeera* потврдио да су обриси споразума утврђени договором између предсједника Реџепа Тајипа Ердогана и његовог руског колеге Владимира Путина дан прије потписивања споразума, а потом је одржан састанак министара спољних послова двију земаља. Тусун је за *Al Jazeera* потврдио да ће Турска учествовати у мировним јединицама заједно с руским снагама, те да ће у центру за надзор прекида ватре бити и турски официри.⁷⁵

Бивши парламентарцац Тусун је рекао да је побједа Азербејџана уједно и побједа Турске. „Наш однос с Азербејџаном је братски, а ми смо један народ у двије државе“, рекао је. „Споразум садржи врло важну тачку за нас, а то је успостављање копненог коридора који повезује Азербејџан с регијом Нахчиван. То значи да ће Азербејџан по први пут бити повезан копном с Турском, што су неке земље покушавале спријечити. То се, наравно, може сматрати геостратешком побједом Турске“, додао је.⁷⁶

Прије споразума, приступ регији Нахчиван захтијевао је пролазак или кроз Иран или кроз Јерменију. Међутим, након што је враћена

⁷⁴ Захер Албаик, „Споразум о Нагорно-Карабаху: каква је била улога Турске?“, *Al Jazeera Balkans*, 2020, <https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/11/12/sporazum-o-nagorno-karabahu-kakva-je-bila-uloga-turske>, 8/3/2022.

⁷⁵ Ibidem

⁷⁶ Ibidem

контрола над регијом, Азербејџан ће бити географски повезан с Турском са 23 километра дугачком граничном линијом и комуникацијом ширине осам километара. Регија Нахчиван аутономна је област Азербејџана и налази се између Арменије, Ирана и Турске на висоравни на југу регије Кавказ, са истоименим главним градом. Ова регија спада у најизолираније дијелове бившег Совјетског Савеза, а туристи је ријетко посјећују. Површина Нахчивана износи око 5.363 квадратна километра, а географски је одсјечен од остатка Азербејџана којем припада. Броји око 450 хиљада становника. Неке од истакнутих личности који воде поријекло из ове регије су Хејдар Алијев, бивши предсједник Азербејџана и Илхам Алијев, садашњи предсједник, као и многи садашњи челници републике. Према турским медијима, турски тенкови и друге копнене снаге могу доћи до Нахчивана на посебан начин.⁷⁷

Када је ријеч о **Ирану**, њихова спољна политика се одликује прагматизмом и националним егоизмом,⁷⁸ прије него религијским догмама. Наиме, иако шиити чине већинско становништво и у Ирану и у Азербејџану, религијска солидарност никада није била одлика иранско-азербејџанских односа.⁷⁹ Баку је често износио оптужбе да Техеран подржава радикалне исламисте у Азербејџану (нерегистровану Исламску партију Азербејџана), и тако покушава исламску револуцију пренијети на азербејџанску територију. Власти у Бакуу су изражавале сумњу и у иранско подстрекивање Талиша да спроводе шпијунске активности за Техеран. Азербејџанско-израелски односи су додатно оптерећење за боље односе Бакуа и Техерана. Суштински, питање азербејџанске мањине у Ирану је главна препрека добрим односима Бакуа и Техерана.⁸⁰ Ипак, та мањина је вриједна пажње јер представља број већи од укупног броја оних Азера који живе у Азербејџану. Данас у Ирану живи близу „20 милиона Азера, поготово у сјеверном дијелу, који се често назива и Јужним Азербејџаном”.⁸¹

⁷⁷ Ibidem

⁷⁸ Sergey Markedonov, “The Caucasus Region: From the Geopolitical Periphery to an Arena of Competitive Interests”, *Caucasus International*, Vol. 2, No. 3, 2012, p. 74.

⁷⁹ Moshe Gammer, *Ethno-Nationalism, Islam and the State in the Caucasus*, Routledge, New York, 2008, p. 205.

⁸⁰ Ibidem, p. 57.

⁸¹ Вања Мајетић, „Иран постаје геополитички губитник због братске земље и сусједа са којим је на рубу рата, на своје прилике већ чекају главни играчи”,

Грузија је од почетка независности једну од главних шанси видјела у позиционирању себе као државе преко чије територије би се вршило транспортовање енергената из Азербејџана на западна тржишта. На тој основи, Грузија је радила на одржавању што бољих веза са Азербејџаном. Како је грузијски територијални интегритет под сталном пријетњом, одржавање добрих односа са Азербејџаном и Турском је врло важно. И током рата 2008. године грузијско-азербејџански односи нијесу запали у кризу, а Азербејџан је подржао очување територијалног интегритета Грузије, значајно подстакнут и сопственим проблемима сличне природе. Управо од 2008. године започиње интензивнији економски продор Азербејџана на грузијско тржиште. Трансфер власти у Грузији 2012. године, Баку је посматрао са посебном пажњом и бојазни од потенцијалног одраза дешавања у Тбилисију на Баку.⁸² Тренутни облик односа Азербејџана и Грузије се може описати као модел стратешког партнерства у врло осјетљивом региону са присутним бројним изазовима: безбједносним, геополитичким и економским. Због тих изазова, заједнички интерес Бакуа и Тбилисија је координисано дјеловање двеју држава, јер би оно довело до бољег управљања и контроле над ситуацијама у овом турбулентном региону.⁸³

Дипломатски односи Азербејџана и Јерменије не постоје. Терет три велика ратна сукоба током прошлог, али и овог вијека (1918–1921, 1988–1994. и 2020. године) учинио је да односи два сусједа буду константно напети и под тензијом, а да су државе технички још увијек у рату. Иако су се након рата око Нагорно Карабаха усагласиле око медијације ОЕБС Минск групе у спору, константна бојазан од ескалације конфликта је свеprisутна на обје стране. Непријатељски однос је јасан и код општих ствари. Азербејџан нпр. забрањује грађанима Јерменије, као и свим лицима јерменског поријекла, да уопште уђу на азербејџанску територију.⁸⁴

Тпортал, 2021, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/iran-postaje-geopoliticki-gubitnik-zbog-bratske-zemlje-i-susjeda-s-kojim-je-na-rubu-rata-na-svoje-prilike-vec-cekaju-glavni-igraci-foto-20211010>, 8/3/2022.

⁸² Р. Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности*, *op. cit.*, стр. 81.

⁸³ *Ibidem*, цитирано према: Fran Haro (ed.), *Georgia and the Caucasus Region*, Nova Science Publishers, New York, 2010, p. 70.

⁸⁴ Р. Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности*, *op. cit.*, стр. 83.

Послијератни период је испуњен константном напетости, поготово на граничним линијама Нагорно Карабаха и остатка територије Азербејдана. Погранични инциденти су бројни, са честим смртним исходима војника на граници. Највеће кризе на линији раздвајања биле су 2008. и 2016. године. Након протеста због наводних нерегуларности на јерменским 84. предсједничким изборима 2008. године, власти у Јеревану су оптужиле Азербејдан да такво стање користи и злоупотребљава да нашкоди Јерменији, док је Азербејдан оптуживао Јерменију да таквим понашањем само скреће пажњу са домаћих проблема. Усијана ситуација је довела до инцидента на граници код Мардакерта (азербејдански Агдара) који су резултирали смрћу неколико војника на обје стране.⁸⁵

Парламентарни избори у Јерменији одржани су 2021. године. Интересантно је да је партија актуелног премијера Никола Пашијана побиједила на изборима, упркос изгубљеном рату са Азербејданом. Прелиминарни резултати су показали да су гласови са 2008 бирачких мјеста довели у укупном збиру до побједе партију премијера *Civil Contract Party* са 54% освојених гласова.⁸⁶ Азербејдан је 2020. године преузео одређене дјелове у планинским крајевима побиједивши у рату против Јерменије, што је додатно изненадило јавност будући да је партија Пашијана поново побиједила на изборима. „Становници Јерменије су дали нашој партији мандат да влада земљом, а лично мени да водим ову земљу као премијер”⁸⁷, изјавио је премијер Пашијан након проглашења побједе.

Ова земља је у политичкој кризи од новембра 2020, када је Пашијан потписао примирје са Азербејданом уз посредовање Москве како би се окончао рат у Нагорно Карабаху. Званично, 2.904 азербејданска војника изгубила су животе у прошлогодишњем рату. Јерменија је изгубила око 4.000 војника.⁸⁸

На другој страни, везе Азербејдана са **Русијом** су најживље, засноване на заједничком совјетском наслеђу. Између ове двије државе постоје снажне споне, иако је Азербејдан геополитички

⁸⁵ Ibidem, стр. 133.

⁸⁶ Видјети више на: Armenia election: PM Nikol Pashinyan wins post-war poll, BBC, 2021, <https://www.bbc.com/news/world-europe-57549208>, 9/3/2022.

⁸⁷ Ibidem

⁸⁸ Ibidem

нешто ближи западним земљама, а највише Турској. Богатство нафтним ресурсима и природним гасом, заједно са близином, учинило је Азербејџан геополитички врло важним за Русију, те је руски интерес везивање Азербејџана за себе. Стога је Азербејџан члан Заједнице независних држава, што је показатељ руског интереса да Азербејџан буде њен партнер. Ово је додатно важније када се у обзир узме и тежња САД да оствари јаче везе са Азербејџаном. Како је још од деведесетих година прошлог вијека Русија тежила да умањи утицај САД на Кавказу и тако учврсти своју позицију у том дијелу свијета, од потписивања „уговора вијека“ из 1994. године, за вријеме Јељцинове владавине, руски утицај у Азербејџану више није ексклузиван. Такође, изостала је улога Русије у посљедњем рату, као и руске војске која раздваја зараћене стране на линијама прекида ватре. Након тога, успиједила је изградња рута гасовода и нафтовода ван руске територије, што је учинило Азербејџан мање зависним од Москве.⁸⁹

Свјесни невеликог степена уважавања САД у муслиманским државама, одржавање добрих односа са Азербејџаном може имати позитивне импликације по том питању. САД су врло заинтересоване за унапријеђење и јачање односа са секуларним Азербејџаном. С друге стране, Азербејџану добар однос са САД може послужити као противтежа у његовим односима са Ираном, док добри односи са САД неће угрозити пријатељске и блиске азербејџанско-турске везе. Азербејџански модел друштвеног уређења за САД може послужити као модел који би био представљен другим муслиманским државама, а на који се оне могу угледати. Ипак, два главна спољнополитичка приоритета САД према Азербејџану су енергетска питања и војно-техничка партнерства. Питање људских права је у америчком дискурсу према Азербејџану често у сјенци ова два поменути приоритета и представља периферију билатералних односа.⁹⁰

А када говоримо о **Европској унији**, њено веће ангажовање на Закавказју отпочело је формулисањем и имплементацијом програма Источног партнерства у мају 2009. године. Иницијални план вриједности Источног партнерства износи 600 милиона евра и односи

⁸⁹ Р. Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности*, *op. cit.*, стр. 67.

⁹⁰ *Ibidem*, стр. 72.

се на свеобухватно поспјешивање процеса демократских реформи, економских интеграција и енергетске сигурности у Азербејџану, Јерменији, Грузији, Бјелорусији, Молдавији и Украјини. Прокламовани циљ је креирање институционалног оквира за дубљу и ближу сарадњу Европске уније са граничним регионима.⁹¹ Политика Европске уније према државама Закавказја је, за разлику од политике САД, Русије и других јачих актера, углавном усмјерена на друштвену, политичку и економску сферу, а мање на геополитичку и војну област. Главни интерес Европске уније на Закавказју је обезбјеђење дугорочног мира и стабилности у региону, те достизање усаглашености са европским стандардима у области демократизације и људских права. У том смислу, Европска унија инсистира на јачању регионалне сарадње на Закавказју и њу види као средство које ће допринијети превазилажењу конфликта и односа неповјерења, на бази сопствених историјских искустава (нпр. односа Њемачке и Француске).⁹²

И на крају, битно је поменути однос Азербејџана са **Кином**, која данас представља једну од највећих свјетских сила. Кинеска спољна политика према Закавказју је интегрални дио шире политике тзв. *Новог пута свиле* који се спроводи под лидерством кинеског председника Си Ђинпинга. Азербејџан је некада протестовао због војне сарадње Кине и Јерменије, али су актуелне глобалне економске прилике условиле попуштање у оваквим настојањима. Однедавно и Азербејџан испоставља захтјеве за куповином кинеског наоружања. Азербејџански геополитички контекст је дјелимично другачији и повољнији од јерменског, али због изазова у односима са Ираном и Русијом, поред Јерменије, неопходно је дугорочно и темељно планирање спољнополитичких поступака. Стога и не чуди азербејџанска интенција да интензивира везе са Шангајском организацијом за сарадњу, међународном организацијом предвођеном Кином, Русијом и Индијом. Иако је Азербејџан одолијевао приступању организацијама предвођеним Русијом, жеља да буде земља-посматрач у Шангајској организацији за сарадњу је исказ важности коју квалитетни односи са Кином имају за Баку.⁹³

⁹¹ Paul Goble & Murad Ismaylov, "Azerbaijan in the World", *Azerbaijan Diplomatic Academy*, Vol. IV, Baku, 2011, p. 123.

⁹² Р. Головић, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности*, *op. cit.*, стр. 74–75.

⁹³ *Ibidem*, стр. 77.

Закључак

Након распада Совјетског Савеза, Азербејџан је на политичкој сцени почео самостално да дјелује, служећи се „тихом дипломатијом”. Међутим, оружани сукоби и дугогодишњи спорови око територије Нагорно Карабах представљали су плодно тло за развој несигурности и константне натрпељивости на простору Закавказја. Ипак, регионални односи нису имали већи утицај на Азербејџан, јер су забиљежене значајне активности и улагања регионалних и глобалних актера. Наравно, неопходно је указати на значај Турске, јер је одиграла важну улогу и спољног ослоњца приликом промоције независног Азербејџана.

Азербејџан као секуларна држава са историјским наслеђем некадашње социјалистичке републике, односно дугом традицијом комунистичке идеологије (која је и данас присутна и у трговима видљива, првенствено код азербејџанске бирократије, али и партијске организованости), лоцирана на простору Закавказја, окружена великим силама (Русијом и Ираном), уз очигледан уплив глобалних и регионалних интереса и актера, представља успјешан примјер како треба водити самосталну спољну политику која пружа адекватне резултате. Управо то је случај са Азербејџаном. Као основни фактор за вођење оваквог вида спољне политике, од пресудног значаја је била и јесте географска позиција: значајни удио копнене изолованости и излазак на Каспијско језеро, затим енергетски ресурси који су били главни основ за развој Азербејџана, али примамљиви за треће државе; значајна геополитичка позиција (окружена великим државама).

Укратко речено, Азербејџан је држава богата нафтом и гасом, која се налази омеђена између двије велике државе (Русије на сјеверу и Ирана на југу). Управо због тога, било је потребно водити „неутралну” спољну политику која се базира на одсуству религијске компоненте, која се допуњује балансирањем сопствених интереса и потреба на међународној политичкој сцени, не стриктно неприступање војним или политичким савезима. Такође, као битан наводи се економски елемент који је уско повезан са нафтом, као главним природним ресурсом Азербејџана, што је имало огроман допринос на ширење азербејџанској утицаја на страна тржишта, али и активан рад на афирмацији *de jure* граница Азербејџана. Усљед свега наведеног, неопходно је истаћи да како вријеме одмиче, Азербејџан

малим али сигурним кораком гази са жељом да постане кључни геостратешки играч који представља чвориште два континета, са политиком која доноси промјене на подручју Закавказја.⁹⁴

Библиографија

- Atkinson, David, "The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference", Report, Doc. 10364, *Political Affairs Committee*, <https://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc04/EDOC10364.htm>, 14/3/2021.
- Bagirov, Sabit, "Azerbaijan's strategic choice in the Caspian region", in Gennady Chufrin (ed), *The security of the Caspian Sea Region*, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Bayramova, Parvana, *Azerbaijan Jails Journalist for 16 Years*, Press Freedom, <https://www.voanews.com/press-freedom/azerbaijan-jails-journalist-16-years>, 30/3/2021.
- Bolukbasi, Suha, *Azerbaijan: A political history*, I.B. Tauris & Co Ltd, London – New York, 2011.
- Brimmer, Ian, "Reassessing Soviet Nationalities Theory", in: Ian Bremmer & Ray Taras (eds.), *Nations and Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, New York, 1993.
- Cookman, Liz, *Syrians Make Up Turkey's Proxy Army in Nagorno-Karabakh*, Foreign Policy, 2020, <https://foreignpolicy.com/2020/10/05/nagorno-karabakh-syrians-turkey-armenia-azerbaijan/>, 8/3/2022.
- Cornell, Svante E., *Azerbaijan Since Independence*, M. E. Sharpe, Armonk, New York & London, 2011.
- Cornell, Svante E., *Azerbaijan Since Independence*, M. E. Sharpe, Armonk, New York & London, 2011.
- Donaldson, Robert H. & Nogee, Joseph L., *The Foreign Policy of Changing Systems Enduring Interests*, Sharpe, 1998.
- Ergun, Ayça, "Post-Soviet Political Transformation in Azerbaijan: Political Elite, Civil Society and the Trials of Democratization", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 7, No 26, 2010.

⁹⁴ Р. Головић, Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности, *op. cit.*, стр. 100.

- Gammer, Moshe, *Ethno-Nationalism, Islam and the State in the Caucasus*, Routledge, New York, 2008.
- Goble, Paul & Ismaylov, Murad, "Azerbaijan in the World", *Azerbaijan Diplomatic Academy*, Vol. IV, Baku, 2011.
- Grigorian, Arman, "The EU and the Karabakh conflict", in: Dov Lynch (ed.), *South Caucasus a challenge for EU*, Chaillot Papers, No. 65, *The European Union Institute for Security Studies*, Paris, 2003.
- GUAM Organization for Democracy and Economic Development, <http://guam-organization.org/>, 30/3/2021.
- Haro, Fran (ed.), *Georgia and the Caucasus Region*, Nova Science Publishers, New York, 2010.
- Helly, Damien, *Azerbaijan Country Report, 2013–2014 Preparatory Action 'Culture in the EU's External Relations'*, 2014.
- HINA, *Makron: Turska u Nagorno-Karabah šalje sirijske džihadiste*, Index.hr, 2020, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/macron-turska-u-nagornokarabah-salje-sirijske-dzihadiste/2218519.aspx>, 8/3/2022.
- Khalg Gazeti*, on 5. November 1998, in Sabit Bagirov, "Azerbaijan's strategic choice in the Caspian region", in Gennady Chufrin (ed.), *The security of the Caspian Sea region*, Oxford University Press, 2001.
- Levitsky, Steven & Way, Lucan, *Competitive Authoritarianism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- Mammadyarov, Elmar, "The Foreign Policy of Azerbaijan: Affecting Factors and Strategic Priorities", in: Alexandros Peterson and Fariz Ismailzade (eds), *Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreign Policy*, Baku, 2009.
- Markedonov, Sergey, "The Caucasus Region: From the Geopolitical Periphery to an Arena of Competitive Interests", *Caucasus International*, Vol. 2, No. 3, 2012.
- Official website of President of Azerbaijan Republic official web-site, *Joint press statements of Presidents of Azerbaijan and Turkey*, 15. September 2010, <http://en.president.az/articles/736/print>, 17/12/2021.
- Swietochowski, Tadeusz, *Russia and Azerbaijan: A Borderland in Transition*, Columbia University Press, 1995.
- Sylvest, Judy Marie, *Glasnost: The Pandora's box of Gorbachev's reforms*, ScholarWorks at University of Montana, 1999.
- Uzer, Umut, *Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus*, I. B. Tauris, London, 2011.

- Valiyev, Anar, "Azerbaijan's Foreign Policy: What Role for the West in the South Caucasus?", <https://archive.transatlanticrelations.org/wp-content/uploads/2017/10/ch08.Valiyev.pdf>, 27/3/2021.
- Van der Leeuw, Charles, *Azerbaijan: A Quest for Identity*, Curzon Press, Richmond, 2000.
- Walrath, Dana, *Denial Keeps the Genocide Alive*, Foreign Policy, <http://foreignpolicy.com/2015/04/30/denial-keeps-the-genocide-alive-armenian-genocide-turkey/>, 8/3/2022.
- Yalçinkaya, Haldun, *Turkey's Overlooked Role in the Second Nagorno-Karabakh War*, The German Marshall Fund of The United States, 2021, <https://www.gmfus.org/news/turkeys-overlooked-role-second-nagorno-karabakh-war>, 8/2/2022.
- Zhiltsov, Sergey, Slisovskiy, Dmitriy, Shulenina, Nadezhda and Bazhanov, Evgeniy, *Azerbaijan's Energy Policy: Results, Problems, Prospects, Central Asia and Caucasus*, Vol. 18, No. 14, 2017.
- "Armenia election: PM Nikol Pashinyan wins the post-war poll", BBC, 2021, <https://www.bbc.com/news/world-europe-57549208>, 9/3/2022.
- "The Bishkek Protocol", Bishkek, 5 May 1994, http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Armenia_Azerbaijan_BishkekProtocol1994.pdf, 22/3/2021.
- "The Caspian Sea Treaty", IISS, <http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2018/the-caspian-sea-treaty>, 14/2/2022.
- "Why is Shusha/Shushi so important for Azerbaijanis and Armenians?", JAMnews, 8.11.2020, <https://jam-news.net/why-shushi-shusha-is-important-for-azerbaijanis-and-armenians-news-karabakh-war-azerbaijan-armenia/>, 15/2/2022.
- Албаик, Захер, „Споразум о Нагорно-Карабаху: каква је била улога Турске?", *Al Jazeera Balkans*, 2020, <https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/11/12/sporazum-o-nagorno-karabahu-kakva-je-bila-uloga-turske>, 8/3/2022.
- Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД Подгорица – Романов Бања Лука, 2001.
- Бранковић, Живојин, „Рат у Нагорно-Карабаху: Масовна употреба беспилотних летелица, артиљерије и оклопа", *Tango Six*, Ваздухопловни портал Србије, 2020, <https://tangosix.rs/2020/07/10/analiza-do-sada-vidjenog-rat-u-nagorno-karabahu-masovna-upotreba-bespilotnih-letelica-artiljerije-i-oklopa/>, 8/3/2022.

- Головић, Рајко, *Утицај постхладноратовског система односа на геополитички значај закавказског региона као извора сигурносне неизвјесности*, магистарски рад, Факултет политичких наука Универзитета Црне Горе, Подгорица, 2017.
- Јовић-Лазић, Ана и Лаћевац, Ивона, „Замрзнути сукоби и преговарачки процеси у региону Јужног Кавказа”, *Међународна политика*, год. LXIV, бр. 1152, 2013.
- Јовић-Лазић, Ана, „Решавање и превенција сукоба у региону јужног Кавказа”, Драган Ђукановић (ур.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива*, Београд, 2008.
- Крећа, Миленко, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Мајетић, Вања, „Иран постаје геополитички губитник због братске земље и сусједа са којим је на рубу рата, на своје прилике већ чекају главни играчи”, *Тпортал*, 2021, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/iran-postaje-geopoliticki-gubitnik-zbog-bratske-zemlje-i-susjeda-s-kojim-je-na-rubu-rata-na-svoje-prilike-vec-cekaju-glavni-igraci-foto-20211010>, 8/3/2022.
- Милошевић, Милан, „Регионални сукоб са глобалним одјеком”, *Време*, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1872094>, 23/3/2021.
- Митровић, Данијела, „Азербејџанци жале за жртвама трагедије у Хоџалију”, *Балканин*, <http://balkanin.com/index.php/drustvo/item/954-azerbejdzanci-zale-za-zrtvama-tragedije-u-hodzaliju.html>, 22/3/2021.
- Петровић, Драган, Анђелковић, Драгомир и Николић, Горан, *Геополитика Закавказја*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.
- „Потписан споразум о прекиду непријатељства између Азербејџана и Јерменије, под окриљем Русије”, *Данас*, <https://www.danas.rs/svet/potpisan-sporazum-o-prekidu-neprijateljstava-u-nagorno-karabahu-pod-okriljem-rusije/>, 21/3/2021.

THE HISTORICAL DETERMINANTS OF THE CAUCASUS: THE CASE STUDY OF AZERBAIJAN

ABSTRACT

The article analyses the post-Cold War world in the Caucasus region. Its exceptional economic and geostrategic significance is the main reason why the interests of the great powers have clashed in this area over the centuries. In this article, we put special emphasis on the political activities and actions of Azerbaijan throughout the course of two centuries. On the other hand, due to numerous ethnic intolerances, followed by war events and constant insecurity, global and regional actors are also involved because there is a justified fear that security and the fragile peace in this area will collapse, and it will have a negative effect on the entire international community. In that context, this paper will also discuss Azerbaijan's relations with its neighbours as well as with the great powers in the international world order.

Keywords: Azerbaijan, Nagorno-Karabakh, Caucasus, Geopolitics, oil.